

események, mint amilyen 2018-ban is zajlott, amikor a Németországi Szövetségi Köztársaság közreműködésével avattak fel egy újabb, a csata emlékét őrző alkotást a Nagyharsányi Szoborparkban.

Az általunk ismertetett monográfia tehát a hazai csataterkutatókat több szempontból is megalapozó műnek tekinthető. Érdeme nemcsak az események rekonstrukciójában, a forrásközlésekben és a régészeti leletanyag ismertetésében rejlik, hanem az angol-szász mintákra építkező fogalombázis bemutatásában is, amelynek az elsajátítása hozzásegítheti a kutatókat az eddigieknél még összetettebb keretekben gondolkodó csatatervizsgálathoz. Emellett meghatározó jelentőségű, hogy a Harsány-hegy térségében végzett kutatások tovább pontosították a csatater különböző igazodási pontjainak földrajzi elhelyezkedését, ami remek lehetőséget biztosít a terepi munkák későbbi folytatásához is.

Szanka Brigitta

HERMANN RÓBERT

A RENDSZERVÁLTÁSTÓL A MEGTORLÁSIG

Tanulmányok az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc történetéről

(Line Design Kiadó, Budapest, 2020. 282 o. ISBN 978-963-480-017-0)

A Line Design Kiadó *'48-as Könyvtár* című sorozatában az 1848–49-es forradalom és szabadságharc történetével foglalkozó szerzők munkái jelennek meg. A sorozat egyik újabb tagja Hermann Róbert *A rendszerváltástól a megtorlásig* című tanulmánykötete, amelybe a szerző már korábban publikált tanulmányai kerültek. Az 1848–49-es szabadságharcnak nem nagyon van olyan részlete, aspektusa, amellyel Hermann Róbert ne foglalkozott volna már korábban, és a bemutatandó kötetben szereplő írások mindegyike szorosan illeszkedik a szerző kutatási területéhez. (A szabadságharcot követő megtorlások témájáról kiadott önálló monográfiát is, amely a jelen munkánál bővebben tárgyalja a megjelölt témát.) Az írások jó része a 2010-es években jelent meg, de találunk a kötetben a '90-es években napvilágot látott munkát is. Az eredeti tanulmányokhoz képest néhol kisebb átdolgozások történtek, ám érdemben egyiket sem kellett módosítani – mint azt a kötet bevezetőjében (7. o.) olvashatjuk.

A kötet három fő témakör köré épül fel. Az első 1848–49 távlati és az alkotmányozás folyamata, amely az indító két szöveg gerincét adja. A második meghatározó témakör a '49-hez kapcsolódó számonkérés és megtorlás, a harmadik pedig a belső ellentétekre, főleg az 1848–49-ben lezajlott etnikai és antiszemita konfliktusokra koncentrál. Hermann Róbert sokrétű tudományos érdeklődését mutatja, hogy ebben a kötetben sem csak szűken vett hadtörténeti témájú tanulmányokat közöl, hanem

1848–49 összefüggő kérdéseit igyekszik feltárni, köztük olyan kérdéseket is, amelyek magát a rendszerváltozást is érintik. Természetesen a fenti három témakörbe kevésbé besorolható tanulmányok is színesítik a kötetet. E körbe tartozik például egy-egy tanulmány a magyar király harcáról az osztrák császár ellen, a polgári és katonai hírszerzők tevékenységének bemutatása, vagy az 1849–50 során lezajlott kivégzések vizsgálata és néhány, ezekhez kapcsolódó mítosz megcáfolása. Figyelemre méltó érdekessége a könyvnek a *Nem jön az orosz* című fejezet, amelyben a szerző egy kontrafaktuális írásban elemzi, hogy szerinte mi lett volna a vélhető kimenetele a szabadságharcnak abban az esetben, ha Oroszország nem avatkozott volna be Ausztria oldalán a harcba. Ez a fejezet meggyőzi az olvasót arról, hogy Hermann Róbert számára a történetírás egyúttal izgalmas „játék” is, és hogy az ilyesféle szellemi játéknak is szabad időnként teret adni.

Úgy tűnhet, hogy a szerző „hazabeszél”, amikor a könyve elején leszögezi, az 1848-ban bekövetkezett rendszerváltozáshoz nem sok jelentősebb esemény akadt a magyar történelemben. Talán csak a Szent István-i államalapítás és az ahhoz kapcsolódó változások tekinthetők nagyobb léptékűnek – noha szerinte az 1945–47-es és az 1989–90-es eseményekben megvolt a potenciál, de nem biztos, hogy maradéktalanul beváltották a hozzájuk fűzött reményeket. Külön kiemeli, hogy hatalmas eredmény volt a jobbágyfelszabadítás és számos ezzel együtt bevezetett egyéb intézkedés, értékelése szerint tulajdonképpen ez egy sikeres rendszerváltás volt. 1848-ban megteremtették a polgári átalakulás alapjait, és ezt a folyamatot már a Habsburg-dinasztia sem akarta visszafordítani 1849-et követően. Ugyanis a társadalom jelentős része profiltált a változástól, amit még a nemesség is el tudott fogadni, még ha nagyrészt kényszerűségből is. Kulcsfontosságú tényezőként értékeli Hermann az áprilisi törvények megszületését, amelyek keretében kardinális kérdés volt az újonnan alakult kormány kompetenciáinak tisztázása, a különböző jogkörök elosztása is. Ezen folyamatok következményként jelentős társadalmi és gazdasági változások is elindultak.

A *Rendszerváltás 1848-ban, számonkérés 1849-ben* című fejezet nem elsősorban az intézményrendszerben történt változással kíván foglalkozni, inkább a változás személyi következményeit mutatja be. Elsőként a központi igazgatás személyi állományáról ad képet. Ezek alapján elmondható, hogy a legtöbb területen, így a belügy, a pénzügy, a hadügy területén is szép számmal képviseltették magukat a régi rend tagjai – nyilvánvalóan azért, mert szakértelmükre az új, független magyar kormánynak is szüksége volt. A közigazgatást érintő fluktuációt a szerző táblázat formájában mutatja be (58–62.), amelyben a vármegyék főispáni tisztségében bekövetkezett személyi változások szerepelnek. A hadügyi igazgatás átszervezése kemény diónak bizonyult az új kormányzat számára. Ugyanis sok császári tiszt nem szívesen engedelmeskedett a magyar kormánynak, vagy csak éppen annyira, amennyire feltétlenül muszáj volt. Ám az olvasó szempontjából ennél is érdekesebb részletekkel szolgál a fejezet második része, amely az 1849-ben bekövetkező számonkérések jogi megalapozását, megvalósítását,

valamint elszenvedőit és a megtorlás hatásosságát taglalja. A megtorlás során a császári hatóságok a jól bevált eszközökhöz folyamodtak, úgymint vagyonelkobzás, várfogság, kivégzés, de egy ideig tervben volt az is, hogy a lázadók egy részét az Orosz Birodalom egy távoli szegletébe, a Kamcsatka-félszigetre deportálják, amennyiben azt a cári hatalom engedélyezi. Azonban ez végül nem valósult meg.

Ami a hadbíróági eljárásokat illeti, a szerző nem szolgál pontos adatokkal, ugyanakkor leszögezi, hogy ezek számát nem nagyon lehet megbecsülni, hiszen számos hadbíróság jegyzőkönyve nem maradt fenn, vagy az azóta eltelt több mint másfél évszázad során elveszett. A fejezetben a megtorlás értékelése nagy hangsúlyt kap. A szerző szerint tulajdonképpen nem érte el a célját, hiszen a cél folyamatosan változott, sőt néha *ad hoc* jellegűvé vált. A kivégzések pedig azt üzenték, hogy a hatalom erővel kíván érvényt szerezni akaratának. Így pedig a szabadságharc vége nem hozott megnyugvást, hiszen továbbra is komoly ellenállás mutatkozott a hatalommal szemben, olykor aktív, máskor passzív formában, de hosszú ideig fennmaradva. Lényegében a kiegyezésig ez határozta meg az osztrák–magyar viszonyt. Végző soron a megtorlás értelmét az is megkérdőjelezi, hogy a kiegyezés után jelentős számban kerültek olyan személyek hatalomba, akiket 1849–50 folyamán a császári hatóságok valamilyen formában büntettek.

A kötet ezt követően az etnikai konfliktusok és az antiszemita jellegű mozgalmak hangsúlyos témakörét járja körül. A szerző szerint a magyar–szlovák viszonylatban nem volt tapasztalható érdemi szembenállás. A szlovákság döntő része a magyar ügy mellett állt, vagy épp közömbös volt iránta. Természetesen meg kell említeni a császári oldalon álló Szlovák Légiónak létét, de ennek nem volt túl jelentős szerepe a szabadságharc során. Egy fokkal élénkebb volt a magyar–horvát viszony, főként azért, mert 1848-ban Jellasics, a frissen kinevezett horvát bán, a császár engedélyével fegyveres harcot kezdett a magyar kormány ellen. A Magyarországra betörő horvát csapatok atrocitásokat követtek el a magyar és német lakosság ellen, ennek hatására a lakosság bosszúhadjáratot folytatott a horvát katonaság ellen. Ám véleményem szerint ezek az adok-kapok jellegű harcok kevésbé tekinthetők etnikai indíttatásúaknak, inkább csak az atrocitások és az azokra adott reakciók mentén értelmezendők.

Egyértelműen etnikai konfliktus figyelhető meg ugyanakkor a magyar–szerb és a magyar–román viszonyban. A szerbekkel a viszony elmérgesedése főként oda vezethető vissza, hogy a kinevezett magyar kormány nem kívánta elismerni a szerbeket önálló nemzetként, hiszen akkor nekik is lehetett volna önálló országgyűlésük. Ebben a helyzetben a két fél elbeszélte egymás mellett egészen addig, amíg már nem lehetett tárgyalás útján rendezni a kérdést, csak fegyverekkel. A harcok során mindkét oldal fegyveresen lépett fel a polgári lakossággal szemben is. A magyar–román konfliktust ugyanakkor sokkal nagyobb mértékben jellemezték a civilek elleni atrocitások és irtóhadjáratok, amelyekben a magyarság elleni kegyetlenkedések voltak többségben, de a román lakosság is szenvedett el veszteségeket. A fejezet végén hozott számadatok

(106–107. o.) is alátámasztják azt, hogy a magyar lakosság ellen elkövetett mészárlások sokkal nagyobb szabásúak voltak, mint az ezekre adott megtorló akciók, hiszen összességében jóval több magyar civil áldozata volt Erdélyben a szabadságharcnak, mint román.

Bár nem tekinthető etnikai konfliktusnak, mindazonáltal a kötet képet ad az 1848–49-es antiszemita mozgalmakról is. Az 1840-es években már voltak törekvések arra, hogy a zsidók helyzetét valamelyest rendezzék, hogy ők is rendelkezzenek bizonyos politikai és vallási jogokkal. Azonban 1848-ban a közgondolkodás még nem tartott ott, hogy a zsidók is egyenlő jogokat kapjanak – olyan jogokat, amelyekkel a többségi társadalom már rendelkezett. A szabadságharcot megelőzően főként a társadalom alsóbb rétegeiben volt érezhető a zsidóellenesség, leginkább azért, mert őket okolták a rossz gazdasági helyzetük miatt. Ezért is volt nehézkes a zsidók beilleszkedése a szabadságharcba. Jó példa erre az, hogy a nemzetőrségben sem túrték meg a kevert alakulatokat, hiszen a zsidóknak külön csapatban kellett harcolniuk, ahol csak zsidók voltak. Több zsidóellenes atrocitásra is sor került országszerte. Ilyen volt Pozsonyban is, ahol márciusban nem engedték a zsidók csatlakozását az alakuló nemzetőrséghez, majd az indulatok csillapítása miatt néhány zsidókat korlátozó intézkedést is bevezettek. Több vidéki városban, például Pécsen vagy Temesváron arra is sor került, hogy számos zsidó lakosnak ki kellett költöznie a városból. A márciusban felálló Magyar Országos Ideiglenes Bizottmány utasította a vidéki hatóságokat, hogy tegyenek meg mindent a zsidók elleni atrocitások megelőzéséért és a társadalmi feszültség enyhítéséért, mivel semmi szükség nem volt a belső széthúzás erősödésére. Továbbá azt is közreadta a Bizottmány, hogy jelenleg nem aktuális a zsidóság emancipációja, tehát nincs ok ellenük szervezkedni, de az élet- és vagyonbiztonság joga őket is megilleti, és ezt szigorúan be is kell tartani. Azonban április végéig még ennek ellenére is akadtak zsidóellenes megmozdulások, főként Vas, Zala és Veszprém megyékben. 1848 nyarára valamelyest fordult a helyzet, főként a délvidéki harcok miatt, ugyanis az összecsapásokban részt vettek olyan nemzetőr alakulatok, melyek tagjai között már voltak zsidók is. Ez pedig végső soron mégiscsak az emancipálódás egyik jele volt. Helyzetük jogilag végül 1849 júliusában rendeződött, amikor a Szemere-kormány egyenjogúsította a zsidóságot Magyarországon.

A kötet *Nem jön az orosz* című – számomra legmegragadóbb – fejezetében a szerző egy be nem következett eseményt és annak vélhető következményeit tárgyalja. Hermann szerint a történész dolga a leírásnál az is, hogy rekonstruálja a források alapján, miért éppen az következett be, ami, és miért nem más? Ez a fejezet arra tesz kísérletet, hogy bemutassa, mi történhetett volna, ha nem avatkoznak be az oroszok 1849-ben. Azért épp ezt emeli ki a szerző, mert szerinte ez az esemény nem volt törvényszerűen benne a szabadságharcban. A tavaszi hadjárat következtében patthelyzet alakult ki, mert egyik fél sem volt elég erős, hogy döntő győzelmet arasson, ezért mindkét oldalon erős szövetségesre lett volna szükség, azonban ilyen csak a császáriaknak

sikerült találniuk. Érdekes olvasni Hermann fejtegetéseit arról, hogy miként hathatott volna a magyar szabadságharcra, ha az észak-itáliai helyzet máshogy alakul. Kifejti azt is, hogy amennyiben a német helyzet eszkalálódott volna, Oroszország nem tudott volna segítséget nyújtani Ausztriának, mivel ez lekötötte volna a figyelmét. A fejezet azzal a lehetséges forgatókönyvvel zárul, hogy bár egyik fél sem tudja legyőzni a másikat, a magyar sikerek és a nemzetközi helyzet képlékenysége arra vezetik az osztrák felet, hogy tárgyalni kezdjen a magyarokkal. Ennek eredményeként 1850 elején megkoronázzák I. Ferenc Józsefet a magyar koronával, cserébe pedig a király orvosolja a magyarok sérelmeit. Új magyar kormány áll fel, létrejön az önálló magyar hadsereg is, ám ami a legfontosabb, hogy megszületik az Osztrák–Magyar Monarchia. Ezzel a kimenetellel pedig a szerző szerint éveket nyertek volna a felek.

Hermann Róbert e tanulmánykötetének a gyűjteményes jellege az erőssége, vagyis hogy korábban már máshol önállóan megjelent írások egymás mellé rendezve kerülnek újra bemutatásra. A szerző feltehető szándéka, hogy így a szabadságharc kevésbé ismert témáit, mint például a rendszerváltás, a személycserék, a kémkedés, az antiszemita mozgalmak stb. kérdését a nagyközönséggel is megismertesse. Hiszen a most összegyűjtött tanulmányok jórészt időben elszórva, tudományos folyóiratokban jelentek meg, amelyeket leginkább csak a szakmai érdeklődők ismernek. A kötet egyértelmű erényei közé tartozik a mértéktartás is, a szerteágazó témák közül mindegyik megfelelő teret kap. Ugyanakkor kellő mélységben enged betekintést a különböző témákba ahhoz, hogy kedvet csináljon azok további, alaposabb megismerésére.

Nagy Kristóf

SZABÓ SÁNDOR

KUNSZENTMÁRTONIAK A NAGY HÁBORÚBAN

(Délvidék Kutató Központ, Szeged, 2020. 403 o. ISBN 978-615-80163-4-6)

*„...számolni kell a háborúnak a társadalmi élet összes viszonyait felforgató rettentő hatásával.”
(Tisza István, 1914. augusztus 2.)¹*

2014-től a Nagy Háború történetének kutatása óriási lendületet kapott. A világ legtöbb országában centenáriumi megemlékezések kezdődtek a háborús évek eseményeinek felelevenítésére. Ez alól Magyarország sem kivétel: 2013-ban a kormány által élet-

¹ A miniszterelnök levele a katonai mentesítésekről. MNL OL K 255–1914–5–3044. – Gépelt, aláírt másolat.